

7. Дрягіна Т.Б. Конституційні принципи організації і функціонування судової влади в Україні: дис.... канд. юрид. наук: 12.00.02 / Дрягіна Тетяна Борисівна. – Остріг: Національний університет «Острозька академія», 2011. – 206 с.

ВІЙСЬКОВИЙ ЧИННИК ДЕРЖАВНОГО БУДІВНИЦТВА У ПЕРІОД УКРАЇНСЬКОЇ ЦЕНТРАЛЬНОЇ РАДИ

ПАНЕЙКО Мар'яна Миколаївна,
*студентка юридичного факультету
Тернопільського національного
економічного університету*

Для українців упродовж тисячолітньої історії найголовнішим чинником був військовий. Аналіз наукових джерел вказує, що українське військо виникало раніше чим держава. Саме особливостями в українців було те, що в більшості випадків військо виступало творцем держави.

У цьому плані М. Кравчук зазначив: «Військове будівництво завжди було важливою складовою частиною власного державотворення. Особливо такий підхід став ключовим у сучасному державному житті України, в період, коли сусідня держава розпочала неоголошене посягання на український суверенітет і анексувала Автономну Республіку Крим та частину Луганської й Донецької областей». Значимість війська у державотворенні він підтверджує словами І. Сюдюкова, який вказав: «Здатність давати відсіч агресивній силі була й в осяжному майбутньому залишиться основною запорукою вільного розвитку кожного народу і держави. І дії Путіна якнайкраще доводять це, за всієї безмежної поваги до пацифістських ідей. ...Саме про це свідчить і вся історія України (від києворуських часів до козаччини і до наших днів, днів Вітчизняної війни за Україну, за визначенням Президента П. Порошенка)» [4, с. 23].

Цілком логічною є думка М.В. Кравчука, що фактом підтвердження ролі і значимості армії у суспільному розвитку і державотворенні є пацифістська політика Української Центральної Ради на початку ХХ ст. Зокрема він зауважив: «Проігнорувавши прагнення мільйонів українців, солдатів Першої світової війни (українських селян та інтелігенції в шинелях) і лідерів-самостійників на чолі з М. Міхновським, створити власну армію, політичний провід УЦР не зміг мобілізувати народ на захист права нації на самовизначення, відродженої національної держави від завойовників і, в першу чергу, від північного сусіда, і це призвело до її втрати. За той політичний прорахунок державників українці пізніше заплатили життям десятків мільйонів своїх кращих синів і дочок. Жаль, але через сто років трагічний урок повторився, коли сучасна Україна внаслідок ігнорування розбудови власних збройних сил не змогла захистити територіальної цілісності, державного і національного суверенітету і тому зазнала та зазнає великих матеріальних, духовних втрат, а найцінніше – тисячі життів своїх громадян і в підсумку – душевного розчарування і смутку мільйонів українців» [4, с. 23].

Особливостям функціонування Української Центральної Ради, а також військовому чиннику державного будівництва в даний період присвячені роботи таких авторів:

К. Глушенко, В. Голубко, М. Кравчук, В. Матяшук та ін.

Метою даної публікації є висвітлення особливостей військового будівництва в період державотворення Української Центральної Ради.

З 4 березня 1917 р. УЦР розпочала свою діяльність як громадська організація, котра у зверненнях до народу, маніфестах, відозвах будувала власну національну політику. Одним із важливих актів була Відозва до Українського народу 9 березня 1917 р., яка стверджувала прагнення України до автономії у складі Росії. Діяльність УЦР можна умовно поділити на 2 етапи – автономістський, до проголошення IV Універсалу, та самостійницький, який охопив останні дні Української Центральної Ради (далі – УЦР). Законодавча діяльність УЦР розпочалась з формування її складу на чолі з М. Грушевським на Всеукраїнському Національному Конгресі у квітні 1917 р. Конституцією того часу стала Декларація Генерального Секретаріату, відповідно до якої приймалися правові акти, що регламентували діяльність УЦР, а саме закони: «Про утримання Центральної Ради за державний кошт» від 25 листопада 1917 р., «Про недоторканість членів Центральної Ради» від 16 квітня 1918 р., «Про право безмитного придбання книжок та інших видань бібліотекою Центральної Ради». Найбільш важливим законом УЦР був Закон «Про порядок видання законів», який не визнавав чинність російського законодавства, чим забезпечив правовий суверенітет Української держави [8]. Проголошення IV Універсалом незалежності України стало однією з найвизначніших подій в історії української державності. Універсал, ствердивши міжнародне право України, перетворив її на рівноправного суб'єкта світового співтовариства. Це дало змогу їй підписати договір із державами Четвертого союзу, що був спрямований на звільнення України від агресії з боку Росії. Але фактично Центральна Рада, не вирішивши проблем соціально-економічного розвитку краю, не змогла стати реальною владою [9].

Військові аспекти історії національно-визвольних змагань періоду Центральної Ради завжди були предметом особливого зацікавлення, дослідників. До найбільш дискусійних належали питання досягнень та прорахунків державотворчої діяльності Центральної Ради, про використання нею шансу відновлення національної державності. Серед кола цих питань на чільне місце висувається і проблема ролі Центральної Ради в організації військового захисту відродженої національної державності. У зв'язку з поразкою визвольних змагань та встановленням в Україні тоталітарного режиму, в українській історіографії військового будівництва часів Української Центральної Ради було поставлене під жорсткий ідеологічний контроль і фактично не досліджувалося як окрема проблема. Головна увага істориків зосереджувалася на вивченні ролі військового руху як складової частини революційної боротьби під керівництвом більшовицької партії за перемогу соціалістичної революції. Серед кола питань, котрі порушувала радянська історіографія чільне місце належало дослідженню «демократизації» царської армії та залучення її більшовиками на свій бік для захоплення влади. Тому революційний процес у війську розглядався з точки зору лише однієї партії, а все, що залишалось за його межами, вважалося контрреволюційним і відносилось до сил суспільної реакції та регресу. Ця риса була притаманна радянській історіографії майже впродовж усього її існування. Разом з тим, у своєму розвитку вона пройшла певні етапи, що мали свої особливості. Перший етап охоплює 20-ті роки. Провідне місце серед питань дотичних до боротьби більшовиків за владу в Україні належало військовим аспектам. Передусім це – організація боротьби проти поширення впливу Центральної Ради на український військовий рух, формування українізованих частин, підготовка і проведення збройної агресії проти УНР. Авторами цих праць були політичні суперники Центральної Ради – діячі більшовицького табору. Незважаючи на своє відверто-

негативне ставлення до Центральної Ради, її державного та військового будівництва, вони все ж подавали його фактографічну сторону. Для вітчизняної історіографії 30-х - початку 50-х років став характерним відхід від військової проблематики. Спостерігалася тенденція до ролі військового фактору у революційних подіях 1917 - початку 1918 рр. Утвердилася думка, що війська відігравали другорядну роль у поваленні самодержавства та в захопленні більшовиками влади, зокрема й на території України [3].

Український військовий рух періоду 1917 – першої чверті 1918 рр., за визначенням В. Голубка, завдяки своїй масовості, радикалізму й організованості зайняв чільне місце в державному відродженні України і став каталізатором всього революційного процесу. Але особливість закладення підвалин Української національної армії полягала в тому, що ініціатива українзації армії пішла не від провідних політичних партій, які мали на найбільший вплив у Центральній Раді, а від Українського Військового Клубу ім. гетьмана Полуботка, заснованого самостійником М. Міхновським. У той самий час М. Грушевський висуває концепцію автономії України: «Широка автономія України – в її етнографічних межах у федеративному зв'язку з демократичною Російською республікою. Се наша платформа». В іншій статті він деталізує своє бачення майбутнього України: «... союзна держава виступає як одне тіло – право заграничної політики належить тільки до союзної держави, а не держав-частей. Так само провід військовими силами і флотом держави» [2, с. 12]. Великий гуманіст і демократ, яскравий антимілітарист М. Грушевський не бачив для України необхідності у постійному війську. Більшість членів Центральної Ради теж схилилася до думки М. Грушевського і В. Винниченка, які були категорично проти формування і утримування власної армії. «Військо і військовослужбовці не мали ніколи популярності в кругах української свідомої інтелігенції», – свідчить З. Стефанів. Вимоги, що їх висував військовий рух, а з ним і уся національно-визвольна боротьба, не вміщувалися у вузькі рамки планованої федерації і викликали побоювання лідерів Центральної Ради, що Тимчасовий уряд звинуватить їх у націоналізмі і сепаратизмі. «Оборонці української національності не будуть націоналістами», – прикривався М. Грушевський. Проте саме активність самостійників, зорганізований ними 3-тисячний солдатський мітинг з вимогою надати їм статус окремої української частини, змусив М. Грушевського визнати необхідність українзації війська. Він визнав: «Коли армія дізнається про сформування української частини, вона піде за нами, у протилежному випадку – буде незгода». Лише страх перед масштабом і напором цього руху, а не вбачання в ньому реальної військової сили, яка могла б забезпечити саму її діяльність, змусив Центральну Раду взяти на себе організацію першого Всеукраїнського військового з'їзду. Її лідери доклали всіх зусиль, щоб усунути самостійників з арени політичної боротьби, якою ставала Армія. Згадуючи про перший військовий з'їзд у своїх спогадах, М. Грушевський пише, що на з'їзді вирішувалось питання про військову справу – «чи вестиме її Центральна Рада, її соціалістичні і демократичні круги, чи наші фашисти», як він характеризує М. Міхновського. Ні відхилення вимог щодо автономії України, ні заборона проведення Другого військового з'їзду не позбавили керівників Центральної Ради ілюзій щодо Тимчасового уряду, його бачення майбутньої федерації. Вона і надалі не хоче використати повною мірою потенціал військового руху. В. Голубко наводить слова В. Винниченка, які яскраво ілюструють ставлення Центральної Ради до військового руху: «...для нас свідомість і національна організація війська були на той час потрібні не як технічна, фізична, чисто військова сила, а як... ще один доказ нашої зрілості й необхідної реалізації наших домагань». Обмеження розвитку українського військового руху рамками автономії унеможливило створення регулярної Української армії, як би не старались досягти цього самостійники. Знову ж таки під їх тиском відбувся 2-й військо-

вий з'їзд, на якому було оголошено I Універсал. Ці з'їзди сформували вищі національні керівні військові органи. «Найголовніше завдання сповнили військові з'їзди в тому, що дали найбільше із всяких з'їздів в тому часі, моральну піддержку Центральній Раді в її політичних домаганнях від московської центральної влади», – стверджує З. Стефанів. Більше того, вони яскраво свідчили, що наявність такого потенціалу національних Збройних сил далеко виходить за межі задекларованого М. Грушевським куцою автономного статусу, який зводить нанівець всю роботу з їх створення. Але Центральна Рада, втілюючи відверто антимилітаристський політичний курс, відмовившись від створення регулярної армії, фактично зірвала процес розбудови власного війська, тим самим позбавила свою державу єдиного можливого гаранта. Проте, військовий рух і надалі лишався каталізатором революційного процесу [8, с. 107].

Аналізуючи публіцистику М. Грушевського та його діяльність у період головування у Центральній Раді, можна констатувати:

1. Теоретичні погляди М. Грушевського щодо військового будівництва не виходили поза доктринальні установки провідних соціалістичних партій Центральної Ради у цьому питанні, тобто обстоювали тезу заміни регулярної армії народною міліцією.

2. Голова Центральної Ради надавав великого значення українізації старої імперської армії, вбачаючи в ній передусім моральний чинник, який можна використати передусім на російській Тимчасовий уряд для досягнення автономного статусу України.

3. Практична підтримка М. Грушевським руху за українізацію імперської армії своєю логікою вела до її переформатування на засадах національно-територіального принципу, а відтак до створення Збройних Сил України.

4. На завершальному етапі своєї політичної кар'єри М. Грушевський дійшов висновку про необхідність створення боєздатної регулярної армії як гаранта суверенітету Української держави і запоруки її демократичного розвитку [2, с. 25].

Наукова розвідка дає можливість сформулювати висновки, які вказують на те, що, поперше, без власної модерної, кадрової, професійної армії суверенітет, соборність національної держави завжди перебуватимуть під загрозою анексії завойовниками. Аналіз досвіду українського військового будівництва в досліджуваній період і в сучасній Україні вказує на нехтування історичними уроками українською нацією, що призвело до втрати власної держави на початку ХХ ст. та анексії частини території сучасної України [7, с. 24].

Важливо знати і пам'ятати прорахунки своїх попередників, історичні уроки власного державотворення. Тому відповідно вищевикладеного, перший урок: саме політичні провідники УЦР, дотримуючись пацифістської політики, знехтували формуванням Української Армії, як ключової державної функції, змушені були запросити армії інших країн для захисту державного суверенітету, що не відвернуло втрату держави, а викликало широкий повстанський рух власного народу. Урок другий: державники УЦР не в повній мірі використали міжнародний чинник як важливий фактор державотворення. Саме армія, її стан оснащення та бойовий дух її особового складу є головним гарантом суверенітету і незалежності держави. Про це дуже важливо пам'ятати керівникам сучасної держави [5, с. 23].

Підсумовуючи вищесказане, можна дійти висновку, що у державному відродженні України 1917-першої чверті 1918 рр. чільне місце посідав український військовий рух, який своєю масовістю, радикалізмом та організованістю вирішальним чином впливав на національно-державотворчі процеси, став каталізатором загальнонаціональної боротьби за відновлення незалежності України. Незважаючи на суперечливий, не позбавлений помилок процес військового будівництва 1917 - першої чверті 1918 рр., можна констатувати

ти, що Центральній Раді вдалося створити регулярну національну армію, яка відіграла провідну роль у становленні суверенної Української держави і взяла на себе функції її оборони. Захистивши її від знищення більшовицькою Росією, вона врятувала український визвольний рух та державне відродження від поразки на першому найвідповідальнішому етапі його становлення [3].

Аналіз архівних документів, нормативно-правових актів, наукових розробок підтверджує, що саме прорахунки у військовому будівництві як у період УЦР, так і за часів гетьмана П. Скоропадського стали однією з ключових причин втрати власної держави українцями [6, с. 36].

Список використаних джерел:

1. Глущенко К.В. Особливості національно-визвольного будівництва періоду Центральної Ради [Електронний ресурс]/ К.В. Глущенко. – Режим доступу: http://www.rusnauka.com/SND/Pravo/1_gluschenko%20k.v..doc.htm
2. Голубко В.Є. Михайло Грушевський про роль військового фактора в державотворчих процесах Центральної Ради / В.Є. Голубко // Матеріали наукової конференції. – 1997. – С. 15-27.
3. Голубко В.Є. Військове будівництво в Україні періоду Центральної Ради [Електронний ресурс]/ В.Є. Голубко. – Режим доступу: <http://library.nuft.edu.ua/ebook/file/07.00.01%20Golubko%20V.pdf>
4. Кравчук М.В. Армія Української Центральної Ради та її досвід для сучасності: історико-правове дослідження / М.В. Кравчук // Актуальні проблеми правознавства. – 2016. – Вип. 2. – С. 22-28.
5. Кравчук М.В. Міжнародний чинник у будівництві національної держави та її армії в період УЦР: історико-правовий аспект / М.В. Кравчук // Юридичний науковий електронний журнал. – 2015. – С. 20-23.
6. Кравчук М.В. Організаційно-правові засади формування армії України в період Центральної Ради та Гетьманату: порівняльно-правовий аналіз / М.В. Кравчук // Порівняльно-аналітичне право. – 2015. – С. 33-37.
7. Кравчук М.В. Розбудова Української держави та її збройних сил у 1917-1920 роках: історико-правовий аспект / М.В. Кравчук // Юридичний науковий електронний журнал. – 2016. – С. 21-25.
8. Матяшук В. Помилки військової політики М. Грушевського як Голови Центральної Ради / В. Матяшук // Держава та армія: [зб. наук. пр.]. – Львів: Видавництво Національного університету «Львівська політехніка», 2007. – С. 107-112.
9. Свірська О.А. Державне будівництво України в період Центральної Ради та її юридичне закріплення [Електронний ресурс]/ О.А. Свірська. – Режим доступу: http://www.lex-line.com.ua/?go=full_article&id=1025

